

sviežeho jesenného povetria a cukríky nazvané Šťastné detstvo a Sovietsky severný pól. Pamätným okamihom sa stal dar v podobe obedného servisu so zlatým lemovaním okolo drobných ružových kvietkov, ktorý v ich domácnosti nahradil chaotickú zmes vyštrbených tanierov a pohárov. Ten istý vysokopostavený námorný dôstojník, ktorý im daroval onen servis, priniesol Líze aj knihu.

Bola to opulentná kniha nazvaná *Kniha chutnej a zdravej výživy* s tmavou, petržlenovo zelenou obálku. Mame priam vyrazil dych poklad fantastických fotografií... stolov, prehýbajúcich sa pod striebrom a krištálom, podnosmi hovädziny, ozdobenej ružicami, vykrojenými z paradajok, škatuľami čokolády a klinmi vyzdobených zákuskov, rozostavených medzi filigránskymi čajovými súpravami. Tieto obrázky v mame vyvolali rovnakú eufóriu ako poľnohospodárska výstava. Pripomenulo jej to čarovný obrus zvaný *skaterť samobranka* z ruských rozprávok, kde stačilo lusknúť prstom a mohlo sa hodovať. Mama si znovu spomenula na Ninkinu pieseň. Zdalo sa jej, že teraz dokáže premeniť rozprávku na realitu. Povedala, že kniha obsahuje recepty a obedný servis na obrázku je identický s tým novým, ktorý dostali do daru.

Ryby. Džúsy. *Konservi*. Jedného dňa mama šokovala Lízu oznámením, že už vie prečítať slová v tej knihe. A i knihu a nálepky na obaloch potravín v ich dome – na mnohých z týchto chutných vecí sa skvelo jedno exotické slovo: *Mi-ko-jan*. Bol to vari nejaký druh párkov? Alebo kotliet – ale nie tých mdlých domácich fašírok, ale kúpených vo fajnovom obchode, z ktorých vzniknú úžasné šťavnaté vyprážené rezne. „*Mi-ko-jan*,“ povedala si mama pre seba, zatiaľ čo Líza pripravovala večeru pre hostí a úzkostlivo porovnávala prestretie stola s tým na obrázkoch v petržlenovo zelenej knihe. V takýchto chvíľach sa mojej matke zdal život dobrý. Áno, naskrze dobrý.

Mikojan – krstným menom Anastas, po otcovi Ivanovič – bol drobný bolševik z Arménska s jastrabím nosom, klenúcim sa

nad zastrihnutými fúzickmi. Elegantnejší, než ďalší syn Kaukazu Stalin. Jeho krok bol rýchly a rázny, jeho pohľad nepríjemne ostrý. No stránkam v jeho kancelárii občas ponúkali pomaranče. Jeho spolupracovníci z Kremľa vedeli, že Anastas Ivanovič pestuje na svojej dači exotickú a niektorí by povedali, že extravagantnú rastlinu zvanú asparágus. Anastas Mikojan bol *narkomom* (ľudovým komisárom) sovietskeho potravinárskeho priemyslu. Ak spisovateľov označovali za „inžinierov ľudských duší“ (podľa súdruha Stalina), potom Mikojan bol inžinierom sovietskeho podnebia a pažeráka.

Tri roky predtým, než sa mama stala závislou od párkov, výrobkov Mikojanovho mäsokombinátu a než otvorila knihu, ktorej vydanie podporil sám *narkom*, mal Anastas Ivanovič zbalené kufre a chystal sa na dovolenku na Krym. Tú dovolenku už dávno slúbil svojej manželke Ašchen a ich piatim synom. Ešte sa zastavil v Kremli, aby sa rozlúčil so šéfom a starým súdruhom, ktorého oslovoval familiárnym „ty“.

„A prečo nejdeš namiesto toho do Ameriky?“ spýtal sa ho Stalin z ničoho nič. „Aj tam by si mohol stráviť príjemnú dovolenku. A okrem toho potrebujeme preskúmať americký potravinový priemysel. To najlepšie, čo tam objavíš,“ povedal vodca, „prenesieme sem k nám.“

Mikojan zvažoval, akú má Stalin náladu. Aj keď ten návrh odznel len tak spakruky, znelo to vážne. No napriek tomu zadrholil: „Sľúbil som Ašchen dovolenku.“ Mikojan bol známy svojim vzťahom k rodine.

No Stalin bol zrejme v dobrom rozmare.

„No tak vezmi Ašchen so sebou,“ navrhol Mikojanovi.

Kto vie, ako by potom chutila sovietska strava, nebyť Stalinovho návrhu, aby *narkom* zobral do Ameriky aj svoju ženu. Keby sa Mikojanovci namiesto toho slnili na brehu Čierneho mora.

Človek sa čuduje, ako sa tomuto Arménovi podarilo tak dlho si udržať Stalinovu priazeň, zatiaľ čo ostatných členov politbyra „likvidovali“, prípadne odprevádzali svoje ženy do gulagu. „Anastas sa zaujíma väčšmi o šachové rébusy, než o marxizmus

a leninizmus,“ hovorieval Stalin, no žiadne následky z toho nevyvodil. A možno práve Mikojanov útek do sveta párkov, klobásy a kondenzovaného mlieka bol tajomstvom jeho prežitia. Stalin, bývalý askét v starom bolševickom štýle, začal postupne aj sám u seba rozvíjať rôzne gastronomické chútky.

Mikojan a jeho potravinárska partia priplávali do New Yorku na lodi SS Normandie v jedno sparné augustové ráno roku 1936. Počas zastávky v Nemecku vyvolávali svojim novým jednotným „európskym štýlom“ oblečenia pobavené úškrny. V priebehu nasledujúcich dvoch mesiacov sovietska expedícia prejazdila autom a precestovala vlakom po Amerike od pobrežia po pobrežie dvanásťtisíc míľ. Vykonala exkurzie po rybárskych farmách, výrobníach zmrzliny a závodoch na spracovanie mrazeného ovocia. Prezrela si výrobu majonézy, piva a „nafúknutého semena“ (ako Mikojan označil popkorn). Preštudovala výrobu vlnitej lepenky a kovových zaváraninových viečok. Navštívila mliekarene vo Wisconsine, jatky v Chicagu, ovocné farmy v Kalifornii. To naozaj nebola dovolenka, ktorú Atanas sľúbil svojej Ašchen. Úmyselne sa stravovali v samoobslužných jedálňach. („Toto je“, poznamenal Mikojan, „usporiadanie zrodené z útrov kapitalizmu, no ktoré najväčšmi pristane komunizmu.“) Študovali stratégiu vystavovania tovaru v obchodných domoch siete Macy's – vzorov pre módne obchodné domy, ktoré sa v Moskve objavila koncom desaťročia.

V Detroite Henry Ford Mikojanovi povedal, aby nemárnili čas mäsovýrobou. „Mäso je pre vás zlé,“ tvrdil. Sovietski pracujúci by mali jesť zeleninu, sójové výrobky a ovocie. Arménsky *narkom* považoval Forda za veľkého čudáka.

V princípe mestský človek Mikojan, ktorý sa nikdy neusmieval, sa vo svojich pomerne nudných pamätiach, vydaných na sklonku života, len tak-tak udržal, aby sa nezadúšal nadšením pri spomienkach na všetky zázraky svojej cesty po Amerike. Toto bola efektívna industrializovaná spoločnosť, akou malo byť stalinistické Rusko. Čo naňho urobilo najväčší dojem? Šokové mrazenie alebo mechanizované dojenie (len si *to* predstavte, stachanovovské

dojičky!)? Ovocné džúsy? Iste, Rusko nemalo dostatok pomarančov, no Mikojan si vysnil, že sovietsky národný nápoj urobí z paradajkovej šťavy. (Misia sa podarila, tá červená žbrnda mi v škole liezla krkom.) Prakticky založený *narkom* pri preberaní techník a masovej štandardizácie od kapitalistického západu netrpel žiadnymi ideologickými predsudkami. Boli to internacionalistické sovietske tridsiate roky. Až II. svetová vojna otvorila stavidlá stalinovej xenofóbie. Na rozdiel od zlej a úkladnej Británie sa Spojené štáty považovali za polopriateľského konkurenta – aj keď prípadní americkí príbuzní stále mohli človeka priviesť do gulagu.

To, čo Mikojana trklo vari najväčšmi, bol istý americký chlapík, ktorý na nerezovej platničke zručne opeká interesantný druh kotlety. Tú potom vopchal do rozrezanej bielej žemle a pridal kolieska uhorky a pár kvapiek červenej omáčky. „Pre zaneprázdneného človeka je to veľmi výhodné,“ nadchýnal sa Mikojan. A vari si sovietski pracujúci na svojich slávnostných sprievodoch alebo prechádzkach po parkoch kultúry a oddychu nezaslúžia toto efektívne, lacné a sýte občerstvenie?

Mikojan minul Stalinom schválenú vzácnu tvrdú menu na dvadsaťdva amerických hamburgerových grilov s výrobnou kapacitou dva milióny objednávok denne. Výroba burgerov sa začala vo vybraných veľkých mestách. Aspoň sa to tak tvrdí. Ale vypukla II. svetová vojna a žemľa sa stratila kdesi v jej víre. Namiesto toho sa plánovanie sovietskeho potravinárstva zameralo na samotnú kotletu. Bez žemle.

„Takže tak to je?“ zalapala som po dychu po prečítaní Mikojanových pamätí.

„Takže tak to je?“ zalapala po dychu matka, keď som jej podala tú knihu.

Tá naša mýtická, naskrze sovietska domáca kotleta – tá hrča v hrdle, nostalgická lahôdka piatich generácií detí? Takže *tak* to celé bolo? Že je to ersatz burger, ktorý prišiel o žemľu? Zvyšky môjho potravinového patriotizmu rozjatriła ešte väčšmi Mikojanova spomienka na pôvod sovietskej (u nás nazývanej ruskej – pozn. prekl.) zmrzliny. *Maroženoje* – naša národná hrdosť?

Ten *plombir*, tvrdý ako skala so svojou lákavou smotanovou chuťou, ktorý som lízala, aj keď bolo mínus tridsať? Aj eskimá na paličke z maminých detských prechádzok? Hľa, to všetko bol výsledok technológií od Yankeeov, dovezených Mikojanom. Horlivý Armén by bol dovezol aj kokakolu, ale nemohol sa dostať k receptu na základnú prísadu. A čo sa týka párkov a salámy, ďalších sovietskych potravinových ikon, šlo vlastne o nemecké párky, ktoré, povedané Mikojanovými slovami, „zmenili svoju štátnu príslušnosť“. To je všetko, čo sa týka našich ideologicky poznačených domácich madleniek.

Mikojan sa vrátil z Ameriky naložený vzorkami, informáciami a s novučičkým šatníkom pre seba i svoju ženu. Perá s vyobrazením Mickeyho Mousea, ktoré priniesol svojim synom, im promptne ukradli v chlapčenskej škole pre potomkov politbyra.

Vzhľadom na rudimentárne spotrebiteľské podmienky sa *narkomovi* podarilo zaviesť až prekvapujúce množstvo amerických noviniek – od masovej výroby zmrzliny (dovtedy robenej ručne) cez *kornfleky* až po koncept balených potravín na predaj. Novinové články z roku 1937 dokonca vyzývali Sovietov, aby si osvojili „štipľavú aromatickú prísadu“, ktorú má „každá americká gazdinka v kredenci“. Čiže kečup! Stalin občas niečo namietal. Ruské zimy bývajú dlhé, hovoril, a preto nie je potrebné vyrábať chladničky v štýle firmy General Electric, ako to chcel Mikojan. A navyše obranný priemysel frčal na plné obrátky pri plnení vojenských objednávok. Takže až do konca vojny sa Sovietsi museli uspokojiť so škatuľami zavesenými v oknách.

Stalin mal veľký osobný záujem na Mikojanovom biznise. Vodca sa vôbec osobne zaujímal o mnoho vecí. Ak práve nebol zaneprázdnený podpisovaním rozkazov na popravy alebo cenzurovaním kníh, prípadne premietaním filmu *Volga, Volga*, Vlajkonosič komunizmu vychutnával ryby („Prečo sa u nás nepredávajú živé ryby, ako to bolo za starých čias?“) alebo sovietske šampanské. Ako ctiteľ sladkých bubliniek chcel zakázať veľkovýrobu brutu, no v tomto prípade Mikojan stál tvrdo na svojom. A čo mydlo? Zaiste. Mikojan si spomína, ako Stalin a jeho krvilač-

ní poskokovia Molotov a Kaganovič prstami rýpali, oňuchávali a kritizovali jednotlivé kúsky mydla a potom rozhodovali, ktoré z nich pôjdu do výroby. „Náš súdruh Stalin disponuje neohraňčenými zdrojmi múdrosti,“ zadúšal sa Mikojan pri odvážnej operácii s mydlom. Isteže, hygienické návyky *homo sovieticus* boli vecou veľkého národného záujmu.

Ako obsesívny mikromanažér Mikojan osobne ochutnával každý nový potravinový produkt, schvaľoval všetky receptúry a dizajn obalov, odsúhlasoval tresty pre záškodníkov a sabotérov. Stalinova direktíva o šťastí, hojnosti a oslave sa rozpínala nad krajinou čoraz väčšmi a väčšmi. „Pretože sa život stal lepším,“ napísal Mikojan vo svojej správe, „potrebujeme vyrábať viac aromatických, vysokokvalitných cigariet.“ V inom prejave zase povedal: „Aký môžeme mať veselý život, ak nedostať pivo a likéry?“ Dobové potravinárske časopisy zobrazujú pracujúcich prekypujúcich radosťou a nadšením. Tí, inšpirovaní Stalinovou tézou, dokonca zinscenovali amatérsku divadelnú hru pod názvom *Hojnosť*, v ktorej vystupovali spievajúce párky. Jeden zo súdruhov, vystupujúcich v tejto roli, si potom spomínal, ako pri interpretácii svojej úlohy využil Stanislavského metódu.

Alebo si predstavte toto. Je 1. máj. Pracovníci Mikojanovho mäsokombinátu pochodujú v sprievode Červeným námestím pod portrétom fúzkatého Arména a s alegorickým vyobrazením detí s kvetmi so sloganom **ĎAKUJEME VÁM, SÚDRUH STALIN, ZA NAŠE ŠŤASTNÉ DETSTVO**. Transparenty, vyzdobené párkami, salámou a slaninou, emblémami údených dobrôt sovietskeho typu, vejú po stranách.

Človek sa musí pozastaviť nad grotesknosťou týchto scén, odohrávajúcich sa v dobe najvražednejšieho desaťročia politického režimu, v ktorom hojnosť počas celého nasledujúceho polstoročia zostávala iba mýtom. Pre tých, ktorí nemali kontakty na obchody pre privilegovaných – v tridsiatych rokoch a neskôr – bol nedostatok základných vecí zdrvivou realitou. A napriek tomu – mamini starší priatelia si so zhodnou sviežosťou spomínajú na predvojnové čokolády a šampanské, na kaviár a údené

ryby, ktoré sa zázrakom zmaterializovali v obchodoch vždy pred sviatkami.

V roku 1937 Mikojanova obľúbenkyňa Čokoládovňa Červený október vyrábala vyše päťsto druhov cukroviniek a jeho mäso-kombinát takmer stopäťdesiat druhov mäsových výrobkov. No prevažne to bolo dostať len vo vzorových obchodoch vo väčších mestách. (Moskva s dvomi percentami obyvateľstva dostávala až štyridsať percent z celkovej výroby mäsa.) A je pravdou, že základné potraviny boli zanedbávané na úkor luxusného tovaru – šampanského, čokolády a údeného jesetera, ktoré slúžili ako ligotavé politické symboly, podporujúce ilúziu, že cárske rozmarnosti sú teraz k dispozícii aj pre masy. V snahe o vytvorenie socialistickej spotrebiteľskej kultúry – ironicky založenej na západných modeloch – a demokratizáciu istých druhov požívatín sa Mikojanovi podarilo vskutku vnieť do života prostého ľudu trochu šťastia. Ružové kolieska salámy na krajoch čierneho chleba. Eskimo na paličke počas výstavy – v dobe teroru mali tieto malé dobroty existenciálnu príchuť.

Po Stalinovej smrti v roku 1953 popravili šéfa tajnej polície Beriju a Molotova s konečnou platnosťou poslali do vyhnanstva v Mongolsku. No Mikojan prosperoval. Jeho schopnosť postaviť sa na stranu víťazov bola na úrovni jeho neobvyklých manažérskych zručností. Podporoval Stalina proti Trockému, potom odsúdil Stalinovo dedičstvo a za Chruščova získal honosný post predsedu najvyššieho sovietu. Potom súhlasil s odstránením Chruščova a získal si Brežnevovu priazeň. V roku 1965 odišiel takticky na dôchodok. Zomrel až o trinásť rokov neskôr vo vysokom veku. Jeho kariéru výstižne zhrnula jedna sovietska riekanka: „*Ot Iljiča do Iljiča, bez infarkta i paraliča.*“ Vo voľnom preklade: Od Iljiča po Iljiča (Lenin i Brežnev mali rovnako mená po otcovi) bez infarktu a bez mŕtvice.“

Oveľa odolnejšou sa ukázala jeho saláma a párky. Podobne ako moja matka, aj ja som si v detstve myslela, že Mikojan je výrobná značka kotlety. V našich myšliach to bolo niečo ako červené palacinky tety Jemimy (Red Aunt Jemima, tradičná značka

amerického druhu palacínok so sirupom, ako aj iných druhov raňajkových potravín – pozn. prekl.) alebo kuchár Boyardee (Chef Boyardee – tradičná značka amerických konzervovaných potravín, hlavne cestovín – pozn. prekl.) Mikojanov mäsokombinát funguje až do dnešných dní. Teraz však vyrába už ozajstné hamburgery.

V sedemdesiatych rokoch, keď sa začala emigrácia sovietskych Židov, mnoho z nich si pribalilo do svojej úbohej dvadsaťkilovej batožiny aj Mikojanovu opulentnú kuchársku knihu. *Knihá chutnej a zdravej výživy* sa stala totalitáriánskou *Radosťou v kuchyni* (Joy of Cooking, klasická americká kuchárska kniha americkej gazdinky Irmy S. Rombauerovej, vydáva sa nepretržite od roku 1936 – pozn. prekl.) – vzývanou bibliou varenia, ktorú si ľudia brali so sebou, aj keď utekali z krajiny, v ktorej bola vydaná. Kniha si však dlho neudržala svoj petržlenovo zelený obal. Jej farba – fyzická i politická – sa menila pri každom novom režime a vydaní: dohromady vyšla v tucte vydaní, vytlačilo sa vyše osem miliónov kusov a predáva sa dodnes. Jej najkonickejšou a najspolitizovanejšou verziou je vydanie z roku 1952, o ktorom si povieme neskôr.

Mama na rozdiel od iných však túto knihu so sebou nezobrala. Obchytaný zväzok, z ktorého sa učila ona i jej matka, ako viesť dobrú socialistickú domácnosť, považovala v tej dobe za ideologicky rádioaktívny. Dokonca opovrhovala aj vyčakanými fotografiami s logami podnikov sovietskeho potravinárskeho priemyslu, ktorých cieľom bolo vnútiť domácnostiam myšlienku, že štát je naším jediným opatrovateľom.

Na jeseň roku 2010 som matke darovala pôvodnú verziu Mikojanovho majstrovského diela z roku 1939. Ustúpila. A potom sa do nej zamilovala – bezhlavo. „Fádne, otupné recepty,“ šomrala si pri kuchtení jedál z tejto knihy a potom porovnávala svoje prestreté stoly v Queens s tými na fotografiách, ako to robila jej matka sedemdesiat rokov predtým. Olemovala krabí šalát nitkou majonézy v štýle „stalinského baroka“. Vykrojovala